

ความเชื่อมโยงของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวเส้นทางโบราณ เชียงใหม่-เชียงใหม่

THE LINKING OF LOCAL CULTURAL RESOURCES ALONG THE CHIANG RAI-CHIANG SAEN ANCIENT ROUTE.

เพชรสวัสดิ์ กันคำ*

Petchsawas Kunkam

E-mail. m_m_z@hotmial.com

ทศพล คชสาร*

Tossapol Kotchasarn

อิทธิพัทธ์ เรืองกิจวัฒน์*

Ittipat Ruangkitwat

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงความเชื่อมโยงของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวเส้นทางโบราณระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่ โดยการนำเอาเทคโนโลยีทางด้านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ การสำรวจระยะไกล และแผนที่โบราณ มาใช้ในการวิเคราะห์หาแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ดังกล่าว ตลอดจนถึงการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งผ่านการเปลี่ยนแปลงมาอย่างยาวนาน รวมถึงการนำข้อมูลที่ได้จากศึกษาไปพัฒนาเป็นฐานข้อมูลและแผนที่ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

จากผลการศึกษา พบว่าเส้นทางระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่เป็นเส้นทางที่มีความสำคัญไม่ว่าจะเป็นด้านความสัมพันธ์ทางการค้า การเมือง การใช้เดินทางยามศึกสงคราม ก่อให้เกิดตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่าง ๆ และเกิดแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ศาสนสถานและแหล่งโบราณคดีทางประวัติศาสตร์ ที่มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องการประวัติศาสตร์บ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถานที่เรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาบ้านเมือง รวมทั้งเป็นศูนย์กลางความศรัทธาความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณี ประเพณีที่สำคัญต่างๆ จะถูกจัดขึ้นในแต่ละเดือนตลอดปีตามปฏิทินล้านนา บางประเพณีก็เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปทั่วโลก บางประเพณีก็ถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของพื้นที่และยุคสมัย ทำให้กลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและมีเสน่ห์ที่น่าดึงดูด ตลอดจนศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นการสืบทอดโดยระบบครอบครัว ถ่ายทอดโดยผ่านระบบครูและศิษย์ หรือถ่ายทอดผ่านการศึกษาในวัด ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้ศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญา สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิต จึงทำให้การสืบทอดศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้มีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตและส่งผลให้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาเหล่านั้น เกิดการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนและพัฒนาทั้งรูปแบบทางศิลปะ กระบวนการผลิต และการจัดการให้เข้ากับกลไกตลาด เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

“ชื่อบ้านนามเมือง” หรือ “ภูมินาม” แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ทั้งในอดีตและถึงปัจจุบัน ทั้งในด้านของลักษณะทางกายภาพ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พรรณพืช และพรรณสัตว์ เป็นต้น ตลอดจนสภาพสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกันมาตั้งแต่ในอดีต วิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม อาชีพ ตำนาน และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยภูมินามของหมู่บ้านตามแนวเส้นทางระหว่างเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่ สามารถจำแนกออกเป็น 7 ด้าน ได้แก่ 1) ภูมินามตามลักษณะ

* สำนักวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ทางภูมิศาสตร์ 2) ภูมินามตามพรรณพืชพรรณสัตว์ 3) ภูมินามตามประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 4) ภูมินามตามตำนานและนิทานพื้นบ้าน 5) ภูมินามตามวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น 6) ภูมินามตามความเชื่อและค่านิยม และ 7) ภูมินามตามลักษณะทางการปกครอง

คำสำคัญ : วัฒนธรรมท้องถิ่น, เส้นทางโบราณ, เชียงราย-เชียงใหม่, ภูมินาม

ABSTRACT

This research aims to study the linkages of local cultural resources along the ancient route between Chiang Rai and Chiang Saen. By adopting Geographic Information System, remote sensing and ancient maps were used to analyze the local culture in the area. This research also analyzes the linkages of local cultural sources from the past to the present, which have undergone a long lasting change. Also included was information obtained from the study to develop a database and local culture resources map.

The study results: It is found that the route between Chiang Rai and Chiang Saen is an important route for trade relations, politics, and military marches. The settlement of the community, local culture, religious places and historical archaeological sites tell the history of the city in each period. It is important as a place to learn history and the development of the country. It is also a center of faith, belief and culture. There are also traditions related to the motto of faith, and the way of life of the local people. The practice of succession has become a pattern of later generations to practice and preserve. Important traditions are held each month throughout the year according to Lanna calendar. Some of the traditions are well-known throughout the world. Some traditions have been adapted to the context of space and time. It has a local identity and has attractive charms. Arts, crafts and wisdom related to the way people live in the community. Traditions are passed down from generation to generation. Both are inherited by the family system and transmitted through teacher and student systems or through education in the temple, etc. These are factors that make arts and crafts and wisdom which exist to the present. But amid the change of society and way of life. The inheritance of these arts changed from the past and resulted in knowledge. Wisdom changed, Modified and developed both artistic styles. Production and management changed through to the market system meet the needs of people in the changing society. "The name of the town" or "Toponym" shows the contextual connection of the community that is related to the area in the past and present. Physical characteristics, such as terrain, climate, plant and animal species, as well as social and cultural conditions of the local people that are relevant or related to the past, such as lifestyle, beliefs, values, occupations, myths and local history by the name of the village along the route between Chiang Rai and Chiang Saen can be classified into 7 areas: 1) varieties of geography and climates 2) an abundance of flora and fauna 3) local history 4) local legend and folktales. 5) folk life 6) folk belief and values 7) local governance.

Keywords: Local Cultural, Ancient Route, Chiang Rai-Chiang Saen, Toponym

บทนำ

ในช่วงเวลา 100 ปีที่ผ่านมา สภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมใหม่ๆ เกิดขึ้น การสื่อสารและการขนส่งเป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น การขยายตัวของชุมชนและเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว เกิดการแย่งชิงทรัพยากร สถานภาพของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งต้องทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ถูกรื้อถอนเนื่องจากพื้นที่ของชุมชนมีอยู่อย่างจำกัด อาคารในอดีตถูกอาคารสมัยใหม่เบียดบัง ถูกทำลาย ถูกละเลย หรือนำไปใช้ประโยชน์ที่ไม่คุ้มค่า ทำให้แหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้วย จึงถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่จะต้องดูแลรักษาและหาทางบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อมวลชนมากที่สุด บทบาทของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ไม่เป็นเพียงซากร่องรอยอารยธรรมของมนุษย์ในอดีตเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนการนำใช้ประโยชน์ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดรายได้จำนวนมาก

เมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสนเป็นเมืองที่มีความสำคัญของดินแดนล้านนา อีกทั้งยังเคยเป็นศูนย์กลางอาณาจักรล้านนาในยุคแรกๆ นอกจากนี้ยังเป็นเมืองสำคัญที่ควบคุมเส้นทางการค้ามาตั้งแต่โบราณ ซึ่งปรากฏอยู่ในแผนที่ยุทธศาสตร์ตั้งแต่สมัยที่ล้านนายังเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรือง จนเสียเอกราชให้อาณาจักรอื่น และจนกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน เส้นทางระหว่างเมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสนเป็นเส้นทางที่มีความสำคัญไม่ว่าจะเป็นด้าน

ความสัมพันธ์ทางการค้า การเมือง การใช้เดินทางที่พยามศึกสงคราม รวมถึงการใช้เดินทางไปมาหาสู่แบบญาติมิตร ซึ่งเส้นทางระหว่างเมืองเหล่านี้ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่างๆ บางชุมชนกลายเป็นชุมชนถาวรและบางส่วนขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่และกลายเป็นเมืองในที่สุด ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมักเกิดแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่ไปด้วยเสมอ ทั้งที่เป็นสิ่งปลูกสร้างเช่น ศาสนสถาน อาคารบ้านเรือน รวมไปถึง ประเพณีรูปแบบวิถีชีวิต และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในท้องถิ่นนั้น ๆ

ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรีเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แบ่งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองฝาง เวียงป่าเป้า เมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่สรวย อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงของ ตั้งเป็นเมืองจัตวาเรียกว่าเมืองเชียงราย อยู่ในมณฑลพายัพ และพระทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระภักดีณรงค์ ซึ่งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดพายัพภาคเหนือ เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2453 (ร.ศ.129) ทำให้เมืองเชียงแสนได้ลดบทบาทลงเป็นเพียงตำบลเชียงแสนหลวงขึ้นกับอำเภอเชียงแสน (อำเภอแม่จันในปัจจุบัน) จนกระทั่งได้รับการยกฐานะเป็น อำเภอเชียงแสน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 (พระราชกฤษฎีกาตั้งอำเภอเชียงแสน, 2500) อย่างไรก็ตามทั้งสองเมืองก็ยังคงมีปฏิสัมพันธ์ทางพื้นที่กันอย่างเหนียวแน่นเฉกเช่นในอดีต อีกทั้งปัจจุบันเมืองเชียงแสนเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญควบคู่ไปกับเมืองเชียงราย เนื่องจากเป็นเมืองสำคัญในทาง

ประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานและโบราณวัตถุมากมาย ที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติสนใจเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้เมืองเชียงใหม่ยังได้รับการประกาศให้เป็นเขตเศรษฐกิจชายแดนเป็นประตูการค้าสู่อนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขงตอนบนอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงความเชื่อมโยงของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวเส้นทางโบราณระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่ โดยการนำเอาเทคโนโลยีทางด้านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ การสำรวจระยะไกล และแผนที่โบราณ มาใช้ในการวิเคราะห์หาแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ดังกล่าว ตลอดจนถึงการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผ่านการเปลี่ยนแปลงมาอย่างยาวนาน รวมถึงการนำข้อมูลที่ได้จากศึกษาไปพัฒนาเป็นฐานข้อมูลและแผนที่ทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวและการจัดการทางวัฒนธรรมในพื้นที่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวเส้นทางโบราณ เชียงราย-เชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวเส้นทางโบราณ เชียงราย-เชียงใหม่จากอดีตสู่ปัจจุบัน
3. เพื่อจัดทำแผนที่และฐานข้อมูลของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวเส้นทางโบราณ เชียงราย-เชียงใหม่

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง แหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวเส้นทางโบราณ

ระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่ ทั้งที่เป็นสิ่งปลูกสร้างเช่น ศาสนสถาน อาคาร บ้านเรือน รวมไปถึง ประเพณี รูปแบบวิถีชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในพื้นที่

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการศึกษาครั้งนี้ ประกอบไปด้วย กล้องถ่ายรูป เครื่องระบุตำแหน่งพิกัดโลก (Global Positioning System: GPS) โปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) แบบสำรวจข้อมูลแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1 เป็นการลงสำรวจภาคสนามที่เจาะจงลงไปในพื้นที่แหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นตามแนวเส้นทางโบราณระหว่างเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่โดยใช้เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ กล้องถ่ายรูป เครื่องระบุตำแหน่งพิกัดโลก และแบบสำรวจข้อมูลแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น

ระยะที่ 2 เป็นการนำข้อมูลในระยะที่ 1 มาตรวจสอบและศึกษาเอกสารเพิ่มเติมเกี่ยวกับแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกิดเรื่องราวและความเชื่อมโยงจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ระยะที่ 3 นำแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นพิจารณาคคุณค่าและความสำคัญว่าแหล่งแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นแต่ละแห่งนั้นมีความโดดเด่นในเรื่องใด แล้วจึงนำมาจัดกลุ่มตามประเภทของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล งานวิจัยฉบับนี้ ได้เก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่าง ในการจัดกลุ่มและวิเคราะห์เส้นทาง โดยมี ลำดับการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

ลำดับแรก ใช้แบบสำรวจแหล่ง วัฒนธรรมท้องถิ่นและภาพถ่ายในการบันทึก ข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นปัจจุบันที่สุดไม่ว่า จะเป็นการบูรณะซ่อมแซม การต่อเติม การสูญเสียของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังทำการ จัดเก็บค่าพิกัดทางภูมิศาสตร์และ เก็บข้อมูลเส้นทางที่เข้าสู่แหล่งวัฒนธรรม ท้องถิ่นแต่ละของแหล่งเพื่อนำข้อมูลดังกล่าว ไปทำแผนที่

ลำดับที่ 2 ศึกษาเอกสารและข้อมูลของ แหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นแต่ละกลุ่มเพิ่มเติมโดย ละเอียดเพื่อให้เห็นพัฒนาการและเรื่องราว ความสำคัญของสถานที่ปรากฏแต่ละแห่ง โดย ศึกษาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ งานวิจัย บทความ แหล่งโบราณสถาน แหล่งขุดค้น ดำเนิน และพงศาวดารที่เกี่ยวข้อง

ลำดับที่ 3 เมื่อได้ข้อมูลดังกล่าว ครบถ้วนแล้วคณะผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลของ แหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งหมดมาวิเคราะห์ ความสำคัญ แล้วมาจัดกลุ่มตามรูปแบบแหล่ง วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ศาสนสถาน อาคาร บ้านเรือน ประเพณี รูปแบบวิถีชีวิต ศิลปะ เป็นต้น

ลำดับสุดท้าย เป็นการนำกลุ่มแหล่ง วัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ได้จากการจำแนกประเภท มากำหนดเส้นทาง โดยคำนึงถึงความต่อเนื่อง ของข้อมูล หลังจากนั้นจึงเก็บข้อมูลภาคสนาม อีกครั้ง โดยให้บุคคลทั่วไปที่มีความสนใจใน การท่องเที่ยวแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ร่วมกัน แสดงความคิดเห็น แล้วจึงนำมาปรับให้

เหมาะสมอีกครั้ง สุดท้ายจึงนำผลที่ได้มาทำ แผนที่เส้นทางแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ตาม แนวเส้นทางการค้าโบราณเชียงราย-เชียงแสน

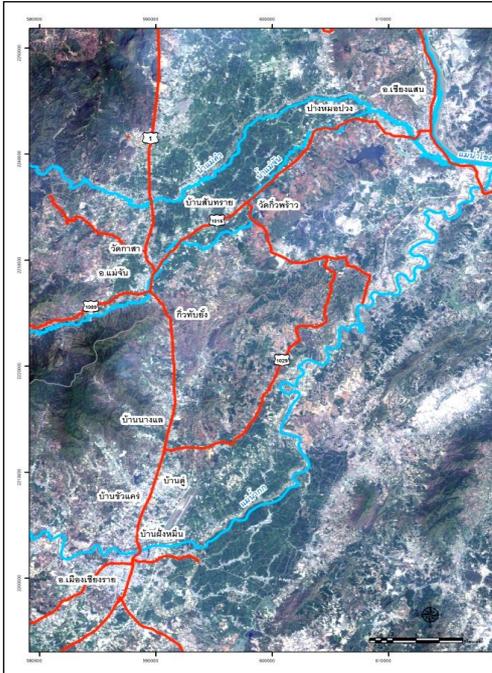
ผลการวิจัย

สภาพทางภูมิศาสตร์และการคมนาคม ของเมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสน มีส่วน กำหนดให้สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปก่อนหน้านี้ จะมีเส้นทางคมนาคมทางรถไฟ มีลักษณะ พิเศษเฉพาะท้องถิ่น กล่าวคือ ลักษณะพิเศษ ของสังคมล้านนาโดนส่วนใหญ่ยังคงเป็นการ ผลิตเพื่อตนเอง ราษฎรทำการเพาะปลูกข้าว และพืชผลชนิดอื่นๆ พร้อมไปกับการเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ วัว ควาย เอาไว้สำหรับบริโภค และใช้แรงงานภายในครอบครัวและใช้แรงงาน ภายในครอบครัว นอกจากนี้ยังมีการปลูกฝ้าย เพื่อนำมากรอเป็นฝ้าย สำหรับใช้ทอผ้านุ่งห่ม เองด้วย ถึงแม้จะมีการทำสนธิสัญญาเบาริง ระหว่างประเทศสยามกับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 แต่เนื่องจากเมืองเชียงรายและเมืองเชียง แสนมีที่ตั้งอยู่ห่างไกลกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาด และท่าเรือที่สำคัญ อีกทั้งยังขาดเส้นทาง คมนาคมที่สะดวกรวดเร็ว จึงทำให้ไม่อาจ เคลื่อนย้ายถ่ายเทผลผลิตซึ่งกันแลกันได้อย่าง สะดวก เมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสนจึง ได้รับผลกระทบจากการเปิดประเทศทาง เศรษฐกิจน้อยกว่าบริเวณภาคกลาง

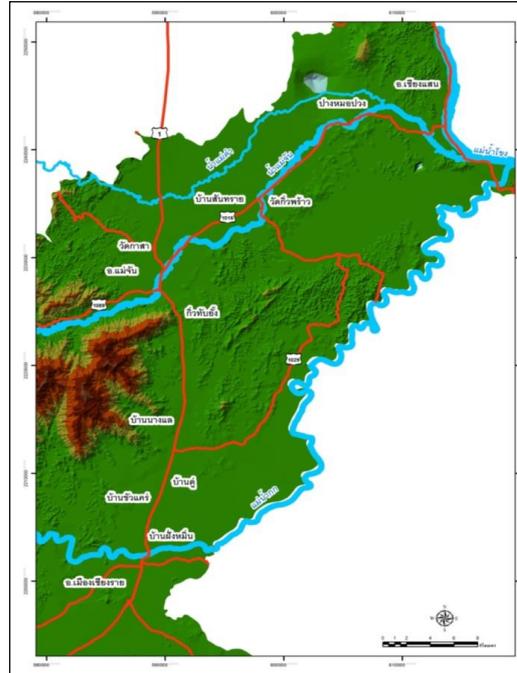
อย่างไรก็ตาม มีสิ่งของที่จำเป็นต่อการ ดำรงชีวิตบางอย่างที่ราษฎรในพื้นที่เชียงราย ไม่สามารถผลิตเองได้ในทุกหมู่บ้าน ได้แก่ เกลือ เครื่องใช้โลหะ และเครื่องปั้นดินเผา ดังนั้นจึงเกิดความจำเป็นในการค้าขาย แลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้น โดยพ่อค้าชาวน่านพื้นเมืองจะนำเอาสินค้าที่

สำคัญคือเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือที่เมืองน่าน
เมียง ข้าวเปลือก เครื่องมือเครื่องใช้โลหะ
ภาชนะดินเผา นำเอาขึ้นบรรทุกหลังวัวเดินทาง

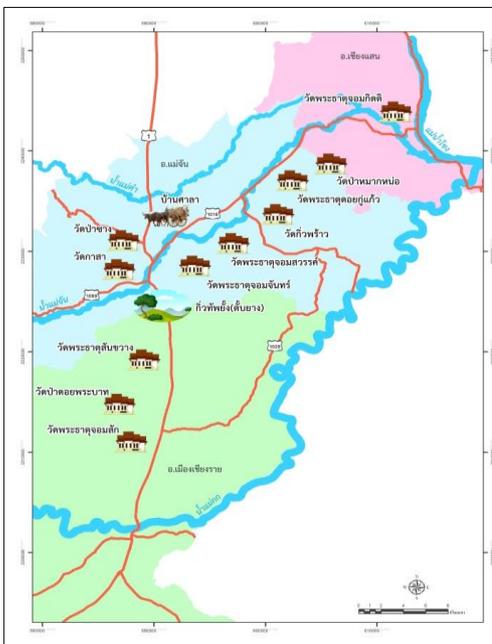
ไปค้าขายยังหมู่บ้านต่าง ๆ ภายในบริเวณ
ดินแดนล้านนา (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2545, น.88)

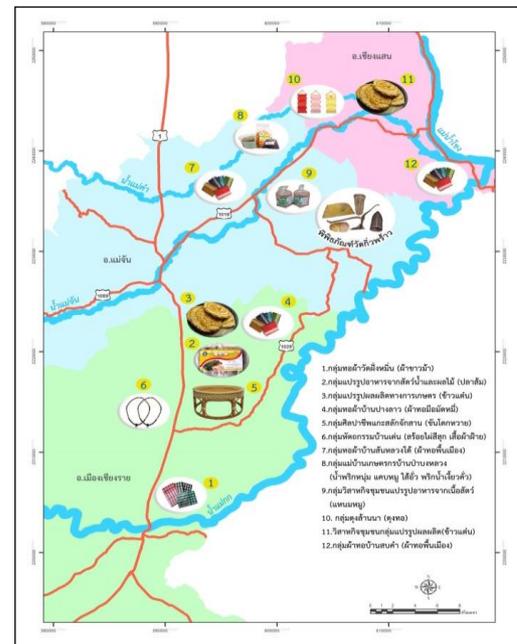
ภาพที่ 1 แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมแสดงเส้นทางระหว่างอำเภอเมืองเชียงราย
และอำเภอเชียงแสน

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงภูมิประเทศตามเส้นทางระหว่างอำเภอเมืองเชียงราย
และอำเภอเชียงแสน

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นประเภทศาสนสถานและ
แหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์

ภาพที่ 4 แผนที่แสดงแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นประเภทศิลปหัตถกรรมและ
ภูมิปัญญา

นอกจากนี้ยังมีการค้าระหว่างภูมิภาค ซึ่งแบ่งการค้าข้ามพรมแดนและการค้ากับภาคกลางของสยามและกรุงเทพฯ การค้าข้ามพรมแดนเป็นการค้าระหว่างล้านนากับรัฐฉานเพื่อนบ้านคือพม่า รัฐไทยใหญ่ มณฑลยูนนาน ในจีนตอนใต้ และหวงพระบางและเวียงจันทน์ โดยมีพ่อค้าไทยใหญ่หรือเงี้ยวและพ่อค้าจีนฮ่อจากยูนนานเป็นการดำเนินการค้า พ่อค้าทั้งสองเชื้อชาตินี้จะเป็นผู้นำเอาสินค้าจากเมืองต่างๆในท้องถิ่นของตนเข้ามาขายในดินแดนล้านนา การค้าข้ามพรมแดนนี้ทวีความสำคัญขึ้นเมื่อเส้นทางการค้าข้ามพรมแดนขยายออกไปถึงเมืองท่าแม่ละเห่ในเขตแดนพม่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2378 ทำให้พ่อค้าไทยใหญ่และพ่อค้าจีนฮ่อเป็นผู้มีบทบาทในการนำเอาสินค้าสำเร็จรูปของประเทศอังกฤษที่ถูกส่งมาขายที่เมืองแม่ละเห่ เดินทางเข้ามาขายให้แก่ราษฎรในล้านนารวมถึงเชียงรายด้วย สินค้าอุตสาหกรรมดังกล่าวได้แก่ เสื้อผ้าสำเร็จรูป เทียนไข ไม้ขีดไฟ เครื่องใช้โลหะ และเกลือทะเล จากเมืองแม่ละเห่ การค้าข้ามพรมแดนมีศูนย์กลางการค้าอยู่ที่เมืองแม่ละเห่ ระวัง (ตาก) เชียงใหม่ ลำปาง เชียงราย เชียงตุง และเมืองตาลีในเขตมณฑลยูนนาน

หลังจากที่มีเส้นทางรถไฟสายเหนือ การส่งสินค้าออกจากบริเวณมณฑลพายัพไปยังกรุงเทพฯ เพิ่มมากขึ้นทั้งปริมาณและชนิดของสินค้า มีการเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองหรือการบริโภคเฉพาะภายในท้องถิ่น มาเป็นการผลิตเพื่อขายควบคู่กับการผลิตเพื่อขายควบคู่กับการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองด้วย ข้าวและยาสูบจึงเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญในพื้นที่นี้ เมืองเชียงรายแม้จะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ห่างไกล

เส้นทางรถไฟ แต่เนื่องจากเชียงรายเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญมากแห่งหนึ่งของมณฑลพายัพอีกทั้งยังเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าข้ามพรมแดนกับมณฑลยูนนานและรัฐไทใหญ่มานานแล้ว รัฐบาลสยามจึงสร้างถนนจากลำปางไปยังเชียงราย ก่อนหน้าที่ทางรถไฟจะมา ลำปางเล็กน้อย ถนนสายลำปาง-เชียงราย จำเป็นเส้นทางคมนาคมที่ช่วยกระจายสินค้าสำเร็จรูปจากสถานีรถไฟออกไปยังกลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำอิง และแม่น้ำโขง

เส้นทางระหว่างเมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสนเป็นเส้นทางที่มีความสำคัญไม่ว่าจะเป็นด้านความสัมพันธ์ทางการค้า การเมือง การใช้เดินทัพยามศึกสงคราม รวมถึงการใช้เดินทางไปมาหาสู่แบบญาติมิตร ซึ่งเส้นทางระหว่างเมืองเหล่านี้ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่างๆ บางชุมชนกลายเป็นชุมชนถาวร บางส่วนขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่และกลายเป็นเมืองในที่สุด ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมักเกิดแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่ไปด้วยเสมอ โดยปรากฏแหล่งปรากฏศาสนสถานและแหล่งโบราณคดีทางประวัติศาสตร์ที่มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับการประวัติศาสตร์บ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถานที่เรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาบ้านเมือง รวมทั้งเป็นศูนย์กลางความศรัทธาความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น อาทิเช่น วัดพระธาตุจอมสัก วัดป่าดอยพระบาท วัดพระธาตุสันขวาง กิวทัฬหยัง (ต๋ับยาง) วัดกาสา วัดป่าซาง บ้านศาลา วัดพระธาตุจอมจันทน์ วัดพระธาตุจอมสวรรค์ วัดกิวพริ้ว วัดพระธาตุดอยกู่แก้ว วัดป่าหมากหน่อ และวัดพระธาตุจอมกิตติ นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้อง

กับคติ ความเชื่อ ความศรัทธา และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นแบบแผนที่คนรุ่นหลังจำต้องยึดถือปฏิบัติและดำรงรักษาไว้ ประเพณีที่สำคัญต่าง ๆ จะถูกจัดขึ้นในแต่ละเดือนตลอดปีตามปฏิทินล้านนา บางประเพณีก็เป็นที่ยุติกันแพร่หลายไปทั่วโลก ได้แก่ ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณียี่เป็ง บางประเพณีก็ถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทของพื้นที่และยุคสมัย ทำให้กลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและมีเสน่ห์ที่น่าดึงดูด เช่น ประเพณีตักบาตรพระอุปคุต ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีบวชลูกแก้ว เป็นต้น

ศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน มีการสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นสืบทอดโดยระบบครอบครัว ถ่ายทอดผ่านการศึกษาในวัด ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้ศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญา สามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิต จึงทำให้การสืบทอดศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้มีความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตและส่งผลให้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาเหล่านั้นเกิดการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนและพัฒนาทั้งรูปแบบทางศิลปะ กระบวนการผลิต และการจัดการให้เข้ากับกลไกตลาด เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน นอกจากจะเป็นการสร้างรายได้แล้วยังเป็นการสืบสานศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่นอีกด้วย อาทิเช่น กลุ่มที่ผลิตผ้าทอบ้านสบคำ บ้านสันหลวงใต้ บ้าน

ปางลาว และบ้านฝิ่งหมื่น กลุ่มทอดตุ๋นล้านนา บ้านศรีดอนมูล กลุ่มหัตถกรรมบ้านเด่น กลุ่มจักสานชั้นโตกหวายบ้านกองยาว รวมถึงกลุ่มภูมิปัญญาด้านการแปรรูปอาหาร เช่น ผลิตภัณฑ์ข้าวแต่นบ้านป่าซางหัวฝายและบ้านศรีบุญยืน กลุ่มผู้ผลิตน้ำพริกหนุ่ม แคบหมู ใส่อั่ว น้ำพริกน้ำเงี้ยวคั่ว บ้านป่าบางหลวง กลุ่มผู้ผลิตแหนมหมูบ้านกิ้วพร้าว กลุ่มผู้ผลิตปลาส้มบ้านท่าข้ามเปลือก เป็นต้น

ในการตั้งชุมชนหรือหมู่บ้านนั้น การกำหนด “ชื่อบ้านนามเมือง” หรือภูมินาม แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ทั้งในอดีตและถึงปัจจุบัน ทั้งในด้านของลักษณะทางกายภาพ เช่น ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พรรณพืช และพรรณสัตว์ เป็นต้น ตลอดจนสภาพสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกันมาตั้งแต่ในอดีต ตลอดจนวิถีชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม อาชีพ ตำนาน และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยภูมินามของหมู่บ้านตามแนวเส้นทางระหว่างเชียงรายและเมืองเชียงแสน สามารถจำแนกออกเป็น 7 กลุ่ม ได้แก่ 1) ภูมินามตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ เช่น บ้านแม่คำ บ้านฝิ่งหมื่น บ้านนาล้อม บ้านห้วยน้ำราก (ฮาก) 2) ภูมินามตามพรรณพืชพรรณสัตว์ เช่น บ้านป่าสักหลวง บ้านต้นลุง บ้านต้นยาง บ้านร่องปลาข้าว 3) ภูมินามตามประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่น บ้านโป่งพระบาท บ้านเวียงหวาย บ้านข้าวแคร้ บ้านครัวแตะ บ้านปางลาว 4) ภูมินามตามตำนานและนิทานพื้นบ้าน เช่น บ้านแม่ข้าวต้ม บ้านดอยต่อ 5) ภูมินามตามวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น เช่น บ้านหัวฝาย บ้านป่าซางหัวฝาย 6) ภูมินามตามความเชื่อและค่านิยม เช่น บ้านสันติ บ้าน

ดาวดิงส์ และ 7) ภูมินามตามลักษณะทางการปกครอง เช่น บ้านใหม่สามัคคี บ้านเหล่าพัฒนา

อภิปรายผลการศึกษา

เส้นทางระหว่างเมืองเชียงรายและเมืองเชียงแสนเป็นเส้นทางที่มีความสำคัญไม่ว่าจะเป็นด้านความสัมพันธ์ทางการค้า การเมือง การใช้เดินทัพยามศึกสงคราม รวมถึงการใช้เดินทางไปมาหาสู่แบบญาติมิตร ซึ่งเส้นทางระหว่างเมืองเหล่านี้อาจทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่างๆ บางชุมชนกลายเป็นชุมชนถาวรและบางส่วนขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ และกลายเป็นเมืองในที่สุด ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมักจะเกิดแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่ไปด้วยเสมอ ทั้งที่เป็นแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานและแหล่งโบราณคดีทางประวัติศาสตร์ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ รวมถึงศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถศึกษาความเชื่อมโยงบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ทั้งในอดีตและถึงปัจจุบัน ได้จาก "ชื่อบ้านนามเมือง" หรือภูมินาม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น (ไอพาร รัตนภักดี และ วิมลศิริ กลิ่นบุบผา, 2555)

ศาสนสถานและแหล่งโบราณคดีทางประวัติศาสตร์ตามแนวเส้นทางระหว่างเมืองเชียงรายและเชียงแสน ที่มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องการประวัติศาสตร์บ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย มีความสำคัญในฐานะที่เป็นสถานที่เรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และการพัฒนาบ้านเมือง รวมทั้งเป็นศูนย์กลางความศรัทธา ความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น บางส่วนได้เลือนหายไปตามกาลเวลา แต่

บางส่วนก็ยังสามารถดูแลจากศรัทธาประชาชนในพื้นที่รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับแนวคิดเส้นทางวัฒนธรรมท้องถิ่น (ธวัช มณีผ่อง, 2548) การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของเส้นทางระหว่างเมืองเชียงรายและเชียงแสน ซึ่งเป็นการสร้างความภาคภูมิใจและตระหนักถึงคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ส่งผลไปถึงคนในท้องถิ่นเองที่จะเป็นผู้สร้างความตระหนักให้กับเยาวชนและผู้มาเยือน ความสำเร็จในกิจกรรมการอนุรักษ์เส้นทางวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการร่วมมือกัน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมที่จัดการผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเส้นทางวัฒนธรรมนั้น เป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น (Sayamol Chairatudomkul, 2008)

การศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับสินค้าท้องถิ่นของกลุ่มจังหวัดล้านนาของสุครี ทัยศิริเพชร (2549) พบว่า ธุรกิจสินค้าท้องถิ่นส่วนใหญ่จะดำเนินการโดยธุรกิจเอกชนที่นำแหล่งขายสินค้าท้องถิ่นไว้ในรายการนำเที่ยว แหล่งขายสินค้าเป็นกิจการขนาดใหญ่ ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกและสิ่งจูงใจนักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะชาวต่างประเทศตัดสินใจซื้อสินค้าได้ง่าย แต่รูปแบบการขายสินค้าโดยใส่ไว้ในรายการนำเที่ยวลดความนิยมลง เนื่องจากไม่ได้สัมผัสบรรยากาศของวิถีชีวิตชุมชน จึงมีการปรับเปลี่ยนโดยนำไปที่แหล่งขายสินค้าชุมชนท้องถิ่นอิสระ ที่ไม่มีข้อตกลงทางธุรกิจนำเที่ยว การนำศักยภาพของแหล่งวัฒนธรรมท้องถิ่น

ตามแนวเส้นทางระหว่างเชียงรายและเชียงแสน ที่มีทั้งกับศาสนสถานและแหล่งโบราณคดีทางประวัติศาสตร์ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ รวมถึงศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในพัฒนาลักษณะการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (วาสนา ละอองปลิว, 2548) เน้นรักษาเอกลักษณ์ของชุมชน สามารถให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจสินค้าท้องถิ่นได้ โดยในปัจจุบันแนวโน้มของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ (ชรินทร์พรพรณ อະສິຕິຣັຕ໌, 2553) โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่นิยมเดินทางมาในกลุ่มประเทศอาเซียนมากขึ้น เป้าหมายคือการมาชมแหล่งวัฒนธรรมที่แสดงวิถีชีวิตคนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

แหล่งอ้างอิง

- ชรินทร์พรพรณ อະສິຕິຣັຕ໌. (2553). *การจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กับวิถีชีวิตชุมชนกรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม*. (ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ชูศรี เที้ยศิริเพชร. (2549). *การจัดการท่องเที่ยวโดยเชื่อมโยงกับสินค้าท้องถิ่นในกลุ่มจังหวัดล้านนาและกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (GMS)*. เชียงใหม่: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2545). *พ่อค้าวัวตัวง: ผู้บุกเบิกการค้าขายในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย* (พ.ศ. 2398-2503). เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- ธวัช มณีผ่อง. (2548). *โครงการประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรสาธารณะของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระราชกฤษฎีกาตั้งอำเภอเชียงแสน พุทธศักราช 2500. (2500, 9 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 74 ตอนที่ 36. หน้า 565-567.
- วาสนา ละอองปลิว. (2548). *เชียงแสน การค้า การท่องเที่ยว และความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

หน่วยงานในระดับอำเภอ และจังหวัด ควรมีนโยบายพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่รักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น สิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวและการขายสินค้าท้องถิ่นในภูมิภาค

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืนโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น
2. ควรมีการศึกษาความเชื่อมโยงการท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งในกลุ่มจังหวัดที่มีความใกล้เคียงทางด้านพื้นที่และวัฒนธรรม รวมไปถึงการศึกษาในระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงหรืออาเซียน เป็นต้น

โอฬาร รัตนภักดี และวิมลศิริ กลิ่นบุบผา. (2555). ภูมินามของหมู่บ้านในจังหวัดลำปาง. *วารสาร
ธรรมศาสตร์*. 31(1), 140-169.

Sayamol Chairatudomkul. 2008. *Cultural Routes as Heritage in Thailand: Case
Studies of King Narai' s Royal Procession and Buddha' s Footprint
Pilgrimage*. Bangkok: Silpakorn University.